

ISLANDSK DATATERMINOLOGI FRA 1968 TIL 1998

Sigrún Helgadóttir
Hagstofa Íslands

Abstract

In this article, the history of the Terminological Committee of the Icelandic Society for Information Processing is outlined. Methods of term coinage in Icelandic are described and examples given from the Data processing Terminology. References used as basis for the work of the committee are described. Books published with the work of the committee are also listed and described.

I 1964 kom de første computere til Island, og i 1968 blev Den Islandske Dataforening oprettet. Grundlæggerne har øjensynlig ment, at der var et behov for islandske termer til brug for kommunikationen inden for det nye fagområde, idet de snart efter grundlæggelsen etablerede en terminologi-komité. På daværende tidspunkt fandtes der kun én aktiv terminologi-komité i Island, nemlig elektroingeniørernes, som var blevet oprettet i 1941. Samtidig fandtes der imidlertid blandt islandske fagfolk en stærk tradition for udvikling af en islandsk terminologi for de enkelte fag.

Folk var da også allerede før oprettelsen af foreningen begyndt at danne islandske termer for nyt udstyr og nye begreber, som dukkede op sammen med den nye teknologi. En af de første termer, som skulle dannes, var en islandsk betegnelse for selve termen **computer**. I begyndelsen forsøgte man sig med termer som f.eks. *rafeindaheili* ('elektronhjerne'), *reikniheili* (beregningshjerne) og *rafreiknir* ('elektronisk regnemaskine'), idet man sammenlignede computeren med den menneskelige hjerne. Men kort efter, at de første computere var dukket op, dannede professor Sigurður Nordal termen *tölva*. Den er dannet ved hjælp af U-Umlaut på basis af ordet *tala* ('tal'). Det eneste islandske ord, som ligner det, er *völva* ('sandsigerske'). Det fortælles, at professor Sigurður Nordal også havde det ord i tankerne, da han dannede termen *tölva*. Dengang betragtede man computere som magiske maskiner, der kunne besvare vanskelige spørgsmål. Der var endda nogle, som foreslog ordet *völva*

som betegnelse for computeren. Termens historie er grundigt dokumenteret af Jónsson (1994: 33–44). Kort efter at computerne var kommet til Island, dannedes også termerne *forrit* for **program**, *hugbúnaður* for **software** og *vélbúnaður* for **hardware**, og i dag er der ingen, som kunne finde på at anvende andre termer for disse begreber.

I de første år efter, at den var dannet, udarbejdede Den Islandske Dataforenings terminologiske komité (herefter kaldet terminologi-komitéen) en liste over ca. 140 engelske og islandske termer, som blev distribueret til foreningens medlemmer. I 1974 distribueredes en ny udgave, omfattende 700 termer. Begge lister var baseret på IBMs *Data Processing Glossary*. I 1978 blev komitéen reorganiseret, efter at den i perioden 1974–78 stort set havde ligget stille. Komitéens sammensætning er ikke ændret siden da; den består af fire personer, nemlig en statistiker (formanden), en astronom, en systemanalytiker og en professor i islandsk. Alle disse personer har arbejdet med computere lige siden computeralderens begyndelse.

Efter reorganiseringen besluttede komitéen at basere sit arbejde på en ISO-standard, ISO 2382, *Information Processing Vocabulary*. Komitéen holdt en mængde møder og udgav i 1983 en lille bog med titlen *Tölvuorðasafn* (Computerordbogen), omfattende ca. 700 begreber og ca. 1000 islandske og engelske termer. Bogen var den første i en serie, som blev udgivet af Islandsk Sprognævn, og udgivelsen blev begyndelsen til et frugtbart samarbejde mellem Den Islandske Dataforening, foreningens terminologi-komité og Islandsk Sprognævn. Terminologi-komitéen har således siden oprettelsen af Islandsk Sprogbureau i 1985 holdt sine møder i bureauets lokaler, hvor også redaktørerne af anden og tredje udgave af *Tölvuorðasafn* havde deres arbejdsplads. Sprognævnet har da også udgivet alle tre udgaver af *Tölvuorðasafn* i sin skriftserie.

I 1985 besluttede Den Islandske Dataforening at give komitéen mulighed for at udarbejde en ny udgave af computerordbogen, en udgave, som skulle omfatte flere begreber end den første, og som også skulle indeholde definitioner. Man ansatte en redaktør og en deltids-assistent. Islandsk Sprogbureau stillede kontorfaciliteter til rådighed, medens Dataforeningen påtog sig at skaffe midler til at aflønne de to personer, som skulle arbejde med ordbogen. Ligesom den tidligere udgave skulle denne baseres på ISO 2382-standarden.

Anden udgave, som omfattede ca. 2600 begreber, med ca. 3100 islandske og 3400 engelske termer, blev udgivet i december 1986.

I 1995 besluttede man at påbegynde arbejdet med tredje udgave. Ligesom det var tilfældet med anden udgave, påtog Den Islandske Dataforening sig at skaffe de nødvendige økonomiske midler, medens Islandsk Sprogbureau stillede kontorfaciliteter til rådighed. Denne gang var det imidlertid en lettere opgave at skaffe midler end tidligere, idet der nu var mulighed for at søge om støtte fra to officielle fonde, nemlig Den Islandske Sprogrøgtsfond og Republikkens Jubilæumsfond. I lighed med tidligere blev arbejdet baseret på den internationale standard, som nu betegnes *Information Technology – Vocabulary ISO/IEC 2382*, og som udarbejdes af en komité, der er nedsat af Den Internationale Standardiseringsorganisation og Den Internationale Elektrotekniske Kommission i fællesskab. Tredje udgave af ordbogen, der dækker 5000 begreber og indeholder ca. 5800 islandske samt ca. 6500 engelske termer, udkom i 1998. Endvidere blev en foreløbig version af ordbogen i november 1997 inkorporeret i Islandsk Sprogbureaus Ordbank.

I den udstrækning, det har været muligt, har terminologi-komitéen baseret sit arbejde på terminologiske principper, hvilket vil sige, at begrebet udgør kernen i arbejdet. Definitionerne skal tjene to formål. For det første skal de afgrænse begrebet fra andre begreber og placere det i det relevante begrebssystem. For det andet skal de formuleringer, der anvendes i definitionerne, kunne fungere som model for sprogbrugen inden for dataområdet. Dette er meget væsentligt i en islandsk sammenhæng. Det er naturligvis nødvendigt at have islandske termer til rådighed til alle former for kommunikation om den nye teknologi, men det er lige så væsentligt, at brugerne har adgang til eksempler på, hvordan disse termer kan indsættes i en kontekst. Da arbejdet har været baseret på en international standard, fandtes der allerede et begrebssystem, hvilket naturligvis gjorde det lettere. Databehandling er en international fagdisciplin, hvilket betyder, at det samme begrebssystem kan anvendes overalt, selv om det dog ikke er usandsynligt, at der, efterhånden som disciplinen udvikler sig, opstår varianter inden for de forskellige sprogsamfund. Det begrebssystem, som præsenteres i den internationale standard, er imidlertid anvendeligt og betyder, at der spares en stor mængde tids- og arbejdsmæssige ressourcer, som det ellers ville have været nødvendigt at anvende til indsamling og strukturering af termer til et kohærent begrebssystem. Den

terminologiske komité's opgave var således primært at finde islandske ækvivalenter for de engelske termer i de tilfælde, hvor de ikke allerede fandtes. Redaktørens opgave var at formulere definitionerne på islandsk. Man konsulterede i øvrigt også andre kilder, idet man mente, at en del nye begreber, som burde inddrages, savnedes i standarden.

Den drivende kraft bag alle terminologiske aktiviteter er i Island behovet for at kunne kommunikere om forskellige emner på godt islandsk. De metoder, man anvender til dannelse af nye termer, er derfor hovedsagelig centreret om dannelse af termer på modersmålet. Dette er uden tvivl også grunden til, at netop termdannelse er den side af det islandske terminologiarbejde, der har interesseret udlandet mest. I følge Kristinsson et al. (1991:45–60) har man lagt sig fast på fire metoder til udvidelse af ordforrådet, nemlig:

- Sammensætning
- Afledning
- Nye betydninger af eksisterende ord
- Fonologisk, morfologisk og ortografisk tilpasning af fremmedsprogede ord til islandsk

De første tre metoder foretrækkes, og islandske ordstammer skal så vidt muligt anvendes. Den terminologiske komité står meget fast på dette synspunkt og betragter optagelse af et fremmedsproget ord som den sidste udvej.

Der stilles mange krav til nye termer på islandsk, krav som er blevet beskrevet på følgende måde (Árnason et al. 1993:7–21):

- Termer skal være fonologisk acceptable og skal bibeholde det oprindelige forhold mellem ortografi og udtale;
- Termer skal være morfologisk acceptable;
- Termer skal være transparente og have relation til andre af sprogets ordformer, som gør brug af modersmålets ordstammer.

Alle disse krav betyder, at det bliver så godt som umuligt at acceptere fremmedsprogede termer i sproget. For at være morfologisk acceptabelt skal et ord kunne indpasses i et af de mange bøjningsmønstre, som findes i det islandske sprog. Alle bøjningsformer skal være fonologisk acceptable, og man har tilrådet en afprøvning af hver ny term i alle de relevante bøjningsformer for at sikre, at ingen af formerne på nogen måde forekommer fremmede

eller uhensigtsmæssige. Brugerne stiller store krav til transparens, men det er en egenskab ved termer, som det kan være meget vanskeligt at vurdere. Medens én bruger finder en term transparent, kan en anden måske finde den dårligt motiveret.

Inden for den islandske dataterminologi kan man finde eksempler på alle ovennævnte typer af termdannelse. Dog er den sidste metode, tilpasning af fremmedsprogede termer, uhyre sjælden. Jeg vil i det følgende anføre eksempler fra *Tölvuorðasafn* (Computerordbogen) til illustration af, hvordan de forskellige metoder anvendes inden for dataområdet.

Sammensætning er uden tvivl den mest almindeligt brugte metode til dannelse af termer. Hvor termer bestående af mere end ét ord er særdeles hyppige på engelsk, dannes de tilsvarende islandske termer sædvanligvis ved hjælp af sammensætning. Men det forekommer også, at engelske termer bestående af mere end ét ord har islandske ækvivalenter, der består af to eller flere ord. Derimod er det uhyre sjældent, at en engelsk term bestående af ét ord får en islandsk ækvivalent, som omfatter to eller flere ord. Den engelske term **floating-point representation system** har på islandsk en ækvivalent, *hlaupakommukerfi*, som er dannet ved sammensætning af de to led *hlaupakomma* og *kerfi* ('system'), hvoraf *hlaupakomma* igen er sammensat af verbet *hlaupa* ('løbe') og substantivet *komma* ('komme'). I nogle tilfælde har man foretrukket ikke at sammensætte ordene, som f.eks. i termen *niðurfelling núlla*, der ækvivalerer det engelske **zero suppression**. Komitéen kunne have valgt i stedet at bruge *núllaniðurfelling*, men i dette tilfælde fandt man altså, at det var bedre at holde sig til to ord. Som allerede nævnt forekommer det sjældent, at engelske termer, der består af ét ord, får islandske ækvivalenter bestående af to ord. En undtagelse er verbet **journalize**, for hvilket man har foreslået ækvivalenten *skrá stöðulýsingu* ('registrere en statusbeskrivelse').

Der findes mange afledninger i den islandske dataterminologi. Substantiver som *gjörvi*, dannet af verbet *gera* ('gøre') for **processor** og *ritill*, dannet af verbet *rita* ('skrive') for **editor** er gode eksempler på afledninger. I øvrigt er termen *gjörvi* et eksempel på en term, som komitéen ikke forventede, ville blive særlig godt modtaget, men som straks blev accepteret af computerbrugere. Det er meget vanskeligt på forhånd at bedømme, hvilke termer, brugere vil tage godt imod. Af andre typer af afledninger kan nævnes adjektiver,

der er dannet ved afledning af substantiver, som f.eks. *örvóttur* af *ör* ('pil'), som på engelsk betegnes **directed**. Komitéen har også forsøgt at genoplive sjældent brugte suffikser. Således har man brugt suffikset *-ald* til at betegne en 'anordning' (**device**). For eksempel brugte man det til at danne en islandsk ækvivalent til termen **modem**, der er en forkortelse for **modulator/demodulator** ('en anordning, som modulerer og demodulerer signaler'). Skulle man danne en islandsk term, der var fuldstændig transparent, ville den blive meget lang. Man valgte derfor at anvende stammen af verbet *móta* ('modulere') og at tilføje suffikset *-ald* for at indikere, at der var tale om en anordning. Denne term blev foreslået i anden udgave af *Tölvuorðasafn* (Computerordbogen) i 1986 og blev derefter accepteret af de fleste brugere. Den blev også optaget i officielle dokumenter som f.eks. telefonbogen. Tidligere havde man delvis tilpasset termen **modem** i form af *módem* (fjerde termdannelsesmetode), men de fleste islændinge syntes, at den passede dårligt ind i sproget.

I de fleste sprog er tekniske termer, som er hentet fra dagligsproget og har fået nye betydninger, et udbredt fænomen. På de skandinaviske sprog kalder man dette for 'terminologisering'. På islandsk skelner man almindeligvis mellem på den ene side anvendelse af ord fra dagligsproget og på den anden side anvendelse af 'glemte' ord, som bliver tillagt nye betydninger. Dataterminologien omfatter mange eksempler på den første type. De engelske termer er selv i mange tilfælde hentet fra dagligsproget og har fået tildelt nye betydninger. Et eksempel på dette er termen **memory**, på islandsk *minni*, hvor *minni* er en direkte oversættelse af **memory**. Det samme gælder for **printer** henholdsvis *prentari*. Det mest oplagte eksempel på et gammelt ord, som har fået tillagt en ny betydning inden for databehandling, er ordet *skjár* for **screen**. I gammel tid blev betegnelsen *skjár* anvendt om en gennemsigtig membran, som i ældre islandske huse blev brugt i stedet for vinduesglas. Af og til blev betegnelsen endog anvendt om hele vinduet. Først i 70'erne blev der stillet forslag om, at man kunne bruge ordet *skjár* som ækvivalent for **screen** ('et katodestrålerørs visuelle overflade'). Man bruger det stadig i denne betydning, f.eks. til at betegne skærmen på et TV-apparat, men termens betydning er nu udvidet, så den inden for databehandling bruges til at betegne hele monitoren. Terminologi-komitéen forsøgte sig med forslaget *skjáald* ('en enhed med en skærm') for monitoren, men dette slog ikke an, så alle computerbrugere kalder nu deres monitor for *skjár*.

Som tidligere nævnt anvendes den fjerde termdannelsesmetode, som består i, at et fremmedsproget ord fonologisk, morfologisk og ortografisk tilpasses til islandsk, kun som den sidst udvej. I *Tölvuorðasafn* (Computerordbogen) findes der tre eksempler herpå. Komitéen forsøgte i flere år at finde en islandsk ækvivalent for den engelske term **code**, der både optræder som verbum og substantiv, men besluttede til sidst at forsøge at tilpasse ordet. For det første måtte **c**'et erstattes med et *k*, idet **c** ikke indgår i det islandske alfabet. Dernæst blev **o**'et erstattet med et *ó*. For at få både et acceptabelt substantiv og verbum måtte man indpasse begge i en af de mange bøjningsklasser, som findes i islandsk. På denne måde fik man substantivet *kóði* og verbet *kóða*. Men enhver islænding ved, at *d* ikke kan stå mellem to vokaler; her må enten *ð* eller *t* anvendes. Komitéen foretrak at bruge *t* og fik dermed det maskuline substantiv *kóti* og verbet *kóta*. Her opstod det problem, at termen også anvendes inden for mange andre discipliner, og nogle fageksperter foretrækker her termene *kóði* henholdsvis *kóða*. Dette viser, i hvor høj grad personlige præferencer påvirker sprogbrugen, og hvor vanskeligt det er at standardisere ordforrådet, selv inden for de teknologiske områder. De øvrige to eksempler kan på sin vis betragtes som betegnelser for måleenheder. Den første term er det engelske **byte**, en forkortelse for udtrykket **by eight**, sædvanligvis en gruppe på 8 bits. På islandsk anvendes det maskuline substantiv *bæti*, der ganske enkelt er dannet som imitation af lyden i termen **byte**. Det andet eksempel er det maskuline substantiv *biti*, der anvendes som ækvivalent for den engelske term **bit**, en forkortelse af **binary digit**. I virkeligheden er der også tale om et ordspil, da ordet **bit** på engelsk betegner 'noget småt', akkurat som *biti* på islandsk. Det engelske ord **bit** og det islandske *biti* hidrører naturligvis fra samme germanske ordstamme.

Navne udgør en gruppe af termer inden for databehandling, som giver anledning til specielle overvejelser. Der kan f.eks. være tale om navne på programmeringssprog som Algol og Fortran. Traditionelt har man ikke oversat sådanne navne. I de seneste år har der imidlertid pågået en livlig debat om, hvad man egentlig skal kalde Internettet. Den terminologiske komité's holdning var, at da ordet **Internet** var et navn, på linje med f.eks. Algol, burde det ikke oversættes. Mange andre har derimod hævdet, at man må finde et islandsk navn for Internettet. Termen **Internet** er sammensat og består af præfikset **inter-**, der er af latinsk oprindelse, samt ordet **net**, som faktisk godt kan betragtes som en islandsk term, idet det engelske **net** svarer til *net* på islandsk, og der rent faktisk er tale om det

samme ord. Det, som sandsynligvis får nogle islændinge til at reagere negativt på termen **Internet** er, at den ikke ligner en islandsk term; ikke desto mindre ser det ud til, at de får den til at fungere som sådan ved at bruge den på samme måde som det fuldt ud acceptable ord *net*, blot med den forskel, at der er tilføjet et fremmedsproget præfiks. Islands største avis, *Morgunblaðið*, har i årevis forsøgt at indføre termen *alnet* (eller *Alnet*) i stedet for **Internet**. Computerekspertene er imidlertid imod termen og begrundet det med, at den skulle betegne et mere udbredt net end Internettet, fordi præfikset *al-* betyder 'altomfattende'. Mange andre termer er blevet foreslået, ligesom også terminologikomiteén er kommet med sine forslag. I tredje udgave af *Tölvuorðasafn* foresloges således termen *Lýðnet* ('folkets net'). Begrundelsen herfor var, at man ville finde en term, der kunne beskrive den egenskab ved Internettet, at det er til rådighed for offentligheden. Imidlertid er denne term ikke blevet særlig udbredt, måske fordi den ikke er blevet markedsført. Avisen *Morgunblaðið* bruger nu simpelthen termen *Net*, sædvanligvis i bestemt form, *Netið*.

Den terminologiske komité er stadig meget aktiv. I nærmeste fremtid vil dens arbejde være centreret om at følge udviklingen inden for informationsteknologien og at foreslå islandske termer for nye begreber og nyt udstyr. Man håber med jævne mellemrum at kunne publicere disse termer i Islandsk Sprogbureaus Ordbank.

Bibliografi

- Jónsson, Baldur (1994). Um orðið tölva. *Sagnaþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*, 33–44. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Kristinsson, Ari Páll, Sigrún Hegadóttir & Sigurður Jónsson (1991). *Leiðbeiningar fyrir orðanefndir*. Reykjavík: Íslensk málstöð.
- Árnason, Kristján & Sigrún Helgadoóttir (1993). Terminology and Icelandic Language Policy. *Behovet och nyttan av terminologiskt arbete på 90-talet*, 7–21. Nordterm 5. Helsingfors. ISSN 0359-5390.